

HADİS TENKİDİ SAHÂBE VE TABİÛN DÖNEMİ

Abdulahap ÖZSOY, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016, 383 s.

Ali SEVER*

İslâmî ilimler için hayati öneme sahip olan hicrî birinci asır pek çok yönden incelenmeye tâbi tutulabilir. Hadis ilmi özelinde daha ziyade rivayet asrı içerisinde değerlendirilen bu süreç, farklı meseleleri de içinde barındırması açısından hadis tarihinin incelenmesi gereken en önemli dönemlerinden biridir.

Tanıtımını yapacağımız kitap Beka Yayıncılık tarafından Hadis Dünyası İnceleme & Araştırma serisinin altıncı kitabı olarak yayımlanmıştır. Çalışma, yazarın doktora tezinin¹ bazı eklemeler ve yeni düzenlemeyle basılmış halini yansıtmaktadır.

Eser, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte konu, metot ve kaynaklardan bahsedilmiştir. Hicri birinci asırdaki hadis tenkidini incelemek temel konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hadis tenkit kriterleri incelenirken sonradan kavramsallaşmış ifadelerden olabildiğince uzak durulacak bir yöntem benimsendiği belirtilmiş, kaynaklar hakkında genel bir bilgi vermekle yetinilmiştir.

Birinci bölüm, Hadîs Tenkîdinin Doğuşu ve Gelişimi ana başlığını taşımaktadır. Yazar, konuya giriş mahiyetinde düşünme- merak etme- bilgi aktarımı ve akabinde eleştirme faaliyeti üzerinden kısa açıklamalarda bulunmuştur. Tenkid faaliyetini anlamlandırma açısından bu bilgilendirme fayda ihtiva etmektedir.

---

* Arş. Gör. Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, asever@nku.edu.tr

¹ Abdulahap Özsoy, *Hicrî I. Yüzyıl Hadîs Tenkîd Kriterleri ve İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2011

Hadis tenkîdini doğuran sebeplerin incelendiği bölümün birinci başlığında; fitrî, Kur'ânî, nebevî, sosyal ve siyasî etkenler üzerinde durulmuştur. Fitrî etkenlerin temelinde insandaki araştırma ve gelen bilginin doğrusunu öğrenme isteğinin bulunduğu belirtilmiş, ifade eden Özsoy, bunun bazı örneklerini hadis eserlerinden istifadeyle açıklamıştır.

Haberin kaynağını araştırmak, şahitlik ve aklın önemiyle ilgili açıklamaların yapıldığı Kur'ânî etkenler başlığında ise ayetler ışığında konuya temas edilmiştir. Hadiste tesebbüt meselesi, fisku'r-râvî, adalet/ şahitlik, tühmetü'r-râvî bi'l- kizb, leyse bi şey'in gibi hadis ilmiyle ilgili kavramların Kur'an-ı Kerim ve Rasûlullah'ın hadislerinden dayanaklarının bulunduğu değinilmiştir. Ayrıca, “Men kezebe aleyye...” ifadeleriyle başlayan hadis, hadis tenkidinin vacipliğine dair nassî bir delil olarak öne sürüldüğü belirtilmiştir (s. 36).

Sosyal ve siyasî etkenler başlığı ise hadis uydurma faaliyetleriyle ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Rasûlullah (s.a.s) yaşıyorken ona yalan sözler nispet edildiği ile ilgili rivayetler incelenmiş, değerlendirme başlığı altında ise hadis uydurma faaliyetinin başlangıcına dair bilgiler verilmiştir. Bu anlamda o dönemdeki sosyal yapının durumuna dikkat çekilmiştir.

Bölümün ikinci önemli başlığı ise hadis tenkidinin geçirdiği aşamaları konu edinmektedir. Burada kronolojik ve tematik olmak üzere esaslı iki yaklaşıma yer verilmiştir. Kronolojik yaklaşıma örnek olarak Sehâvî (v. 902/ 1497) ve M. Mustafa el-A'zamî'nin görüşlerine değinilmiştir.

Tematik yaklaşım ise klasik ve çağdaş dönemden örnekler verilerek aktarılmıştır. Bununla beraber bu yaklaşım türüyle ilgili net bir açıklamaya yer verilmemiştir. Klasik dönemdeki örneği olarak İbn Sîrîn'in (v. 110/ 729) isnadla ilgili sözlerine yer verilmiş; devamında fitneden neyin kastedildiği tartışılmıştır.

Çağdaş dönemde ise Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Şuayb Arnâût'un (v. 1438/ 2016) *Tahrirû Takribi't-Tehzib* isimli çalışmada hadis tenkit tarihini beş aşamada ele alışları örnek olarak gösterilmiştir. Ancak bu bilgiler üzerinde fazla bir kritiğe gidilmemiştir. Ayrıca iletişim aşamalarının, örneklerden önceye alınması ve örneklerden sonra değerlendirmeye yer verilmesi konunun anlaşılmasına daha ziyade katkı sunması açısından faydalı olacaktır.

Tematik yaklaşım hakkında çağdaş dönem başlığında verilen örneklere bakıldığında bu yaklaşımın kronolojik yaklaşım içerisinde de yer bulabileceği düşünülebilir. Burada iki yaklaşımın birbirinden ayrıldığı noktaların net bir şekilde ortaya konulmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca yaklaşımlar aktarılırken daha detaylı tahlillerin verilmesi konunun anlaşılabilirliğini artıracaktır.

Genel olarak hadis tenkit tarihinin geçirdiği aşamalar verildikten sonra hicri birinci asırdaki durum incelenmiştir. Yazar, bu konuyu Hz. Ömer'in vefatına kadarki dönem ve onun vefatından tâbiûn asrına kadarki dönem olarak ikili taksimle işlemiştir. Bu ayrımında Hz. Ömer'in ölçüt alınması şüphesiz onun, Müslümanların tüm meselelerine teorik veya pratik alanda müdahale etmesinden kaynaklanmaktadır. Özsoy, burada Hz. Ömer dönemi ile sonraki dönem arasında bulunan bazı farklılıklara da değinmiştir (s. 77).

Râvîlerle ilgili tenkit kriterlerinin incelendiği ikinci bölüm, adalet ve zabt ile ilgili ölçütlerin sahabe ve tâbiûn neslinde nasıl bir durum arz ettiğini yansıtmaktadır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe gibi ashabın önde gelenleri râvîleri adalet açısından eleştirenler arasında sayılmıştır. Burada adalet kavramının daha sonraki dönemlerde hadis ilmi içerisinde sistemleşen anlamıyla tam muvafakat sağlamasa da şahitlik meselesi üzerinden anlatılması göze çarpmaktadır (s. 84, 102).

Konunun devamında adaletle ilgili kriterleri içerdiği belirtilen rivayetlerin değerlendirilmesine geçen yazar, burada rivayetlerin

kabûlünde şahit istenmesi, Hz. Ömer'in ashabdan bazılarını hapsedirmesi, bazı hadis vesikalarını yaktırması, Hz. Ali'nin rivayetin kabûlünde yemin istemesi gibi konulara yer vermiştir. Değerlendirme başlığı altında bu konularda gelen bazı rivayetlerin sahih olmadığı, Hz. Ömer'in bazı durumlarda farklı tutum takınmasının ihtiyat gereği olduğu ifade edilmiştir (s. 151- 153).

Akabinde tâbiûn neslinden ta'dil faaliyetinde öne çıkan isimler belirtildikten sonra, bir râvînin adaletli olmasının nasıl tespit edilebileceğini nakletme adına bazı kriterlere yer verilmiştir. Adaletle ilgili kriterler açıklandıktan sonra zabtla ilgili kriterlere yer verilmiştir. Hicri I. asırda sened tenkidi ile metin tenkidinin iç içe bir mahiyet arz ettiğini ifade eden Özsoy, bu durum için "metinden hareketle râvi tenkidi" denilebileceğini belirtmektedir. Daha sonra sahabe ve tâbiûn neslinden râvînin zabtıyla ilgili görüşlere yer verilmiştir. Râvîyle ilgili konular aktarıldıktan sonra üçüncü bölümde metinle ilgili meselelere geçilmiştir.

Sonuç kısmında yazar çalışmasının genel bir özetini yaparak hadis tenkidinin erken dönemlerden itibaren başladığını ifade edenlerin kullandığı konuyla ilgili bazı rivayetlerin gerek sübût gerekse delalet açısından problemlili olduğuna dikkat çekmiştir.

İlk dönem hadis tenkidi açısından önemli bilgileri haiz bu çalışmada yazarın, örnek verdiği nakillerdeki rivayet ağını tablo olarak göstermesi intikal sürecinin anlaşılmasında kolaylık sağlamaktadır. Metinden hareketle râvi tenkidi vurgusu dikkate değer bir tespittir. Bununla birlikte, yazarın bazı başlıkların sonuna eklediği değerlendirme kısmını, çalışmasının tamamına yayması genel çerçeveyi vermeye ve görüşlerinin net olarak aktarımına vesile olacaktır. Ayrıca yer verilen yaklaşımlara dair değerlendirmelerin yapılması, yazarın çalışmasının bu yaklaşımlar karşısındaki konumu kitabın tamamlanması gereken yönleri olarak göze çarpmaktadır.